

КОГНІТИВНІ АСПЕКТИ МІЖКУЛЬТУРНОГО СПІЛКУВАННЯ

УДК 811. 112. 2'25:811. 112. 2'38

Бондарук Л. В.,

Волинський національний університет ім. Лесі Українки, м. Луцьк

РЕАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ “ЧАС” ЗАСОБАМИ СИМВОЛІЧНОЇ МОВИ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ МАРСЕЛЯ ПРУСТА “COMBRAY”)

У статті досліджується концепт часу як онтологічної категорії дійсності на прикладі роману Марселя Пруста “Combray”, що дає змогу проаналізувати авторський світогляд засобами символічної мови.

Ключові слова: *концепт, фундаментальна категорія, аксіологічні моделі часу, час, символ, засоби символічної мови.*

В статье исследуется концепт времени как онтологической категории действительности на примере романа Марселя Пруста “Combray”, что дает возможность проанализировать авторское мировоззрение посредством символического языка.

Ключевые слова: *концепт, фундаментальная категория, аксиологические модели времени, время, символ, средства символического языка.*

In the article the concept of time as an ontological category of reality on the example of Marcel Prust's novel “Combray” is investigated, which allows us to analyze the author's worldview by means of symbolic language.

Key words: *concept, a fundamental category, axiological model of time, time, symbol, symbolic means of language.*

У сучасній науці, зокрема у когнітивній лінгвістиці, існує багато тлумачень таких термінів, як поняття і концепт, які до 70-х років вживалися як синоніми. Проте, на сьогодні відбулося їх чітке розмежування, яке сформульовано А. М. Приходько: “поняття є раціонально-логічним конструктом і тим самим загально когнітивним надбанням. А концепт являє собою такий складно структурований феномен, поняттєве начало якого, проходячи через сито перцептивно-образних асоціацій, органічно сполучається з ціннісною рефлексією” [4, с. 64].

Концепт стає об'єктом вивчення філософської, когнітивної, літературознавчої, лінгвістичної, психологічної парадигм, а також об'єктом дослідження таких науковців, як Н. А. Бігунова, О. С. Бондаренко, Г. В. Вальчук, Н. В. Дорофєєва, Ю. Ю. Шамаєва, ін. Проте, одним з найбільш універсальних є визначення концепту як терміна, котрим послуговують-

ся для пояснення одиниць ментальних та психічних ресурсів свідомості й тієї інформаційної структури, котра відображає знання і досвід людини [1, с. 90].

Одним з найважливіших концептів всього людського буття є концепт часу як фундаментальної категорії філософії, соціології, культурології, а його мовна актуалізація та її роль у сприйнятті людиною часу перебуває лише на початковій стадії вивчення [3, с. 126]. Уявлення людини про час нерозривно пов’язане з буттям, з перебігом життя та його сенсом. Час слугує найважливішим регулятором всієї практичної і ритуальної діяльності людей і є одним із головних інструментів упорядкування світу та регламентації людського існування [7, с. 28]. Реальна дійсність існує у часі, а час проявляє себе через матеріальну наповненість світу, без якої він не зміг би увійти в поле спостереження. Темпоральні компоненти притаманні не лише для позначення дій і станів, але й семантиці багатьох назв предметів та їх атрибутів [2, с. 9].

Саме тому метою даної статті є представлення авторського уявлення про час як універсальної категорії відображення людського буття, яка реалізується засобами символічної мови, де символ виступає атрибутом представлення певного темпорального проміжку на загальному, лінійному часовому континуумі.

Для аналізу ми обрали твір Марселя Пруста “Combray”, який є одним із романів загальновідомої епопеї “A la recherche du temps perdu”, і який можна вважати прикладом філософської, художньої та лінгвістичної реалізації концепту часу.

У Пруста час є лінійним рухом з минулого – “le temps perdu” в майбутнє – “le temps retrouvé”, який має початок і кінець – життя і смерть, і на осі якого відкладаються події життя.

Для того, щоб узагальнити прустівське поняття часу та виокремити найвагоміші образи-символи його реалізації, ми скористаємося класифікацією Н. К. Рябцевої, яка розрізняє чотири аксіологічні моделі часу: фізичний (природний), метафізичний (філософський, узагальнений), побутовий (життєвий, утилітарний, індивідуальний), духовний [6, с. 78-95].

Фізичний (природний) час як вихідна категорія дається людині ззовні і є назавжди заведеним природним механізмом, сутністю, яка вимагає певних знань для упорядкування подій, надання їм визначеності, розмежування, порівняння, вказівки на те, що вже пройшло чи ще не наступило. Фізичний час характеризується об’єктивністю, елементарністю, емпіричністю, незворотністю, циклічністю [6, с. 79].

У романі “Combray” Марсель Пруст зображає незворотність та циклічність часу на прикладі релігійних і сімейних свят, які відклалися у свідомості головного персонажа – Марселя, і які повторюються щоразу чи щороку, не залежно від його бажання. Так, наприклад, малень-

кий Марсель пригадує візити кожного вечора єдиного гостя – Сванна, а символом приходу гостя слугує гучне й скрекотливо-іржаве деренчання дзвоника, калатальця:

... *M. Swann, qui, en dehors de quelques étrangers de passage, était à peu près la seule personne qui vint chez nous à Combray...* [8, с. 38; 5, с. 12].

... *le grelot profus et criard qui arrosait, qui étourdissait au passage de son bruit ferrugineux, intarissable et glacé...* [8, с. 39; 5, с. 12].

Незворотність та циклічність часу символізує потяг як прибуття–відбуття, початок і кінець, а також символ Паски, одного із найбільш шанованих релігійних щорічних свят:

Combray, de loin, à dix lieues à la ronde, vu du chemin de fer quand nous y arrivions la dernière semaine avant Pâques... [8, с. 69; 5, с. 40].

Метафізичний час – це час категоріальний. Описуючи фізичний час, він вказує на параметри часової шкали (вісь, одиниця, швидкість, інтервал, період часу; ера, епоха, вік). Метафізичний час розміщає події у хронологічній послідовності, співставляє те, що відбувається, а його основними характеристиками є відносність, раціональність, категоріальність, кванторність, абстрактність, умовність. Метафізичний час – це фізичний час, перетворений у логіку речей і побудову світу, тобто їх мета-опис [6, с. 79].

Метафізичний час Пруст репрезентує за допомогою таких мікротем, як пам'ять, розум, спогади, минуле, які виступають у романі наскрізними дієвими поняттями і дають змогу збагнути нашарування подій у часі:

... *je me tourne vers mon esprit. C'est à lui de trouver la vérité... grave incertitude, toutes les fois que l'esprit se sent dépassé par lui-même; quand lui, le chercheur, est tout ensemble le pays obscure où il doit chercher et où tout son bagage ne lui sera de rien. Chercher? pas seulement: créer. Il est en face de quelque chose qui n'est pas encore et que seul il peut réaliser, puis faire entrer dans sa lumière* [8, с. 67; 5, с. 38].

Розум виступає в романі як шукач істини, творець, який здатен збагнути і осяяти те, чого ще немає.

Наше минуле (“бувальщина” у перекладі А. Перепаді) знаходиться поза нашим розумінням, як би ми не намагалися його пригадати, і лише образ – символ, якийсь предмет, на який ми випадково натрапили, здатен воскресити забуті спогади, емоції чи події. Проте, натрапімо ми чи ні на цей предмет перед тим, як померти – залежить від випадку:

Il est ainsi de notre passé. C'est peine perdue que nous cherchions à l'évoquer, tous les efforts de notre intelligence sont inutiles. Il est caché hors de son domaine et de sa portée, en quelque objet matériel (en la sensation que nous donnerait cet objet matériel) que nous ne soupçonnons pas. Cet objet, il dépend du hasard que nous le rencontrions avant de mourir, ou que nous ne le rencontrions pas [8, с. 66; 5, с. 37].

Даний приклад свідчить про те, що Пруст надавав особливого значення образу-символу (*l'image*) для нашого пізнання минулого і теперішнього, для наших емоцій:

... que dans l'appareil de nos émotions, l'image étant le seul élément essentiel... [8, с. 101; 5, с. 70].

Предмети, речі (*l'image*) викликають у нас певні **спогади**, які утримуються нашою **пам'яттю**, проте вона не завжди здатна відтворити відчуття, які перейшли у спогади і які допомагають нам дивитися на ці речі не як на якусь забавку, а вірити в них:

... avec quelque goût que ma mémoire ait pu les (les petites gravures) exécuter, elle ne put mettre ce que j'avait perdu depuis longtemps, le sentiment qui nous fait non pas considérer une chose comme un spectacle, mais y croire comme en un être sans équivalent, aucune d'elles ne tient sous sa dépendance toute une partie profonde de ma vie, comme fait le souvenir... [8, с. 85; 5, с. 55].

Об'єктивному метауявному часі протиставляється суб'єктивний, побутовий (життєвий, утилітарний, індивідуальний) час. Побутовий час визначається життям людини. Як людина скеровує свій час, так і час керує поступками людини, впливає на неї. Основними характеристиками побутового часу є психологічність, суб'єктивність, антропоцентризм, практичність, операціональність, драматичність, активність, асоціативність, міжособистістність [6, с. 80].

Упорядкованість життя людей Марсель Пруст передає через **звичку**, яка невіддільна від нашого способу життя, керує бажаннями, формує характер, емоції і навіть світогляд:

L'influence anesthésiante de l'habitude ayant cessé, je me mettais à penser, à sentir, choses si tristes [8, с. 35; 5, с. 10].

Побутове життя автор передає не подіями, а діями, які стають для нас звичними і зазвичай позитивними. Вони викликають у нас почуття вдоволеності, їх відсутність, навпаки, викликає стурбованість, невпевненість, іноді навіть душевні муки:

A Comdray, tous les jours dès la fin de l'après-midi, longtemps avant le moment où il faudrait me mettre au lit et rester, sans dormir, loin de ma mère et de ma grand-mère, ma chambre à coucher redevenait le point fixe et douloureux de mes préoccupations [8, с. 34; 5, с. 9].

Особливе місце у романі посідає **духовний час**, призначенням якого є переосмислення цінностей життя, відокремлення миттєвого і вічного, буденного й насправді цінного.

Духовний час характеризує такі поняття, як: трансцендентність, феноменологічність, космопланетарність, абсолютність, віртуальність, об'ємність, сакральність. Цей час формується сферами культури і мистецтва, серед яких найважливішими є релігія та поезія [6, с. 80].

Напевне, саме тому головний персонаж роману – письменник Марсель, який живе серед книг, захоплюється театром, вірує у Бога.

Марсель називає кожну нову книгу неповторною особистістю, річчю в собі:

... à moi qui considérais un livre nouveau non comme une chose ayant beaucoup de semblable, mais comme une personne unique, n'ayant de raison d'exister qu'en soi... [8, с. 63; 5, с. 35].

Про театр Марсель відзивається, як про особливий світ, де виставу показують спеціально для кожного глядача. Театр асоціюється з афішами, які навіювали мрії в його уяві назвами спектаклів, своїм кольором і навіть клеєм, яким вони були приклеєні:

A cette époque j'avais l'amour du théâtre, amour platonique...

... Rien n'était plus désintéressé et plus heureux que les rêves offerts à mon imagination par chaque pièce annoncée, et qui étaient conditionnés à la fois par les images inséparables de mots qui en composaient le titre et aussi de la couleur des affiches encore humides et boursoflées de colle sur lesquelles il se détachait [8, с. 91; 5, с. 61].

Церква замальовується як корабель, який розміщується у чотирьох вимірах, серед яких четвертий – це час, і який рухається безупинно вперед, завжди перемагаючи:

... tout cela faisait d'elle pour moi quelque chose d'entièrement différent du reste de la ville: une édifice occupant... un espace à quatre dimension – la quatrième étant celle du Temps –, déployant à travers les siècles son vaisseau qui, de travée en travée, de chapelle en chapelle, semblait vaincre et franchir, non pas seulement quelques mètres, mais des époques successives d'où il sortait victorieux... [8, с. 81; 5, с. 51].

Духовний час впливає на становлення особистості, на формування певної когнітивної моделі темпорального мислення (В. Еванс), на формування індивідуальної концептуальної картини світу.

Запропонована класифікація темпоральної дійсності не є єдино можливою, оскільки нова лінгвофілософська концепція часу пропонує різноаспектні дослідження концепту та категорії часу, що є подальшим об'єктом нашого вивчення.

Особливістю символічної мови Марселя Пруста є те, що певні образи-символи відображають всі різновиди часу, або на їх межі, як наприклад, образ церкви, як і сама людина, яка живе у різних світах: матеріальному і духовному. Образи-символи є багатоаспектними, багатовимірними актуалізованими, які на протязі усього роману доповнюються ознаками, характеристиками, функціями, новим, іноді несподіваним значенням.

Марсель Пруст описував час не лише як процес регламентації людської діяльності, а як процес пізнання сутності буття протягом життя. Автор показав, що час і життя людини – невіддільні поняття, які у світо-

гляді людини відіграють основну роль. У синхронному та діахронному аспектах час фіксується у світобаченні через певні події та емоції, які вони викликали, а головне, через ті образи-символи, які закарбовуються у пам'яті і відображають асоціативні відчуття. Саме тому Марсель Пруст дуже ретельно формував символістський корпус мовно-виразових засобів, які відіграють особливу когнітивну та інформативну ролі.

Література:

1. Кубрякова Е. С., Демьянов В. З., Лузина Л. Г. Краткий словарь когнитивных терминов / Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянов, Л. Г. Лузина. – М.: Изд-во МГУ, 1997. – 245 с.
2. Логический анализ языка: Язык и время / Отв. ред. Н. Д. Арутюнова, Т. Е. Янко. – М.: Издательство “Индрик”, 1997. – 352 с.
3. Попова З. Д., Стернин И. А. Понятие концепт в лингвистических исследованиях / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – Воронеж: Б.и., 1998. – 30 с.
4. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А. М. Приходько. – Запоріжжя: Прем'єр, 2008. – 332 с.
5. Пруст М. У пошуках втраченого часу. В 7 т. – Т.1. На Сванову сторону: Роман / Пер. з фр. А. Перепада / Марсель Пруст. – К.: Юніверс, 1997. – 386 с.
6. Рябцева Н. К. Аксиологические модели времени / Н. К. Рябцева // Логический анализ языка. Язык и время. – М.: Издательство “Индрик”, 1997. – С. 78–95.
7. Толстая С. М. Время как инструмент магии : компрессия и растягивание времени в славянской народной традиции / С. М. Толстая // Логический анализ языка. Язык и время. – М.: Издательство “Индрик”, 1997. – С. 28 – 35.
8. Proust M. A la recherche du temps perdu / Marcel Proust. – М.: Edition du progrès, 1976. – P. 29–192.